

Seyyid Sahîh Ahmed

Dede (ö. h. 1229/m. 1813)

ve *Mecmûatu't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye'si*

Cem ZORLU
Dr., Selçuk Ü. İlähiyat Fakültesi

Seyyid Sahîh Ahmed Dede'nin Hayatı

Ahmed Dede'nin hayatı hakkında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Hayatı ile ilgili bilgilerin çoğunu, eseri *Mecmûatu't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye*'de bulmaktayız.

Dedesı, Halvetî şeyhlerinden Ahmed Efendi (ö. h. 1151/m. 1738)'dir. Babası Seyyid Ömer Dede (h. 1187/m. 1773) ise bir Mevlevî olup, Sâkıp Dede'nin müridlerindendir. Annesi Pirli Oğlu İmam Ahmed Efendi'nin hemşiresi Hatice Hâ-tun'dur. Şerife Emine isminde, kendisinden iki yaş büyük bir de ablası vardır.¹

S. Sahîh Ahmed Dede, Kütahya'nın Köprüviran kasabası, Kükürtlü köyünde doğmuştur. Doğumundan önce annesi ve babası arasında, bir erkek çocukları olması arzusuyla şöyle bir konuşma geçer: "Eđer bir oğlumuz olursa, onu Hz. Mevlâna'ya bağışlayalım; onun hizmetkârı olsun." Bu konuşmalarından iki se-ne sonra h. 1155/m. 1742 yılı Receb ayının ilk Cuma günü, Regâib gecesi Cenâb-ı Hak onlara bir oğul ihsan eder. Babası, ismini Seyyid Ahmed koyar.²

H. 1157/m. 1744 yılında, baba Seyyid Ömer Dede, küçük Ahmed'le birlikte Konya'ya gelir ve daha önce verdikleri sözü ağabeyi Seyyid Ebubekir Dede'ye anlatır. Birlikte, Türbedâr Pehlivân Dede ve Çelebi Hacı Muhammed Arif De-de'ye gelerek meseleyi anlatırlar. Onlar, küçük Ahmed'i Mevlevîliğe kabul ede-rek, başına sikke giydirirler. Ahmed henüz 22 aylıktır.³

H. 1159/m. 1746 yılında amcası Seyyid Ebubekir Dede'nin Yeni Kapı Mevle-

1 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatu't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye*, s. 181, 183.

2 Aynı eser, s. 184.

3 Aynı yer.

vihânesi'ne şeyh olmasıyla, artık küçük Ahmed için gerçek Mevlevî dervişliği başlamıştır. Babası, Ahmed'i elinden tutarak getirir ve amcasına teslim eder.⁴

S. Sahîh Ahmed Dede, h. 1191/m. 1777 yılında kısa bir süre Kütahya Mevlevîhanesi'nde Şeyh Hâlis Dede'nin hizmetinde bulunur.⁵

H. 1200/m. 1785 yılında 46 yaşında olan Ahmed Dede evlenmeye karar verir. İstanbul eşrafından merhum Hakkâk Seyyid Hacı Ahmed'in kızı Şerife Emîne Hatun'la evlenir. Bu evliliklerinden Muhammed Kudretullah meydana gelir ki, bu zât daha sonra Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuştur.⁶

S. Sahîh Ahmed Dede Yeni Kapı Mevlevîhanesi'nde aşçıbaşı olarak hizmete devam etmektedir. Amcası, Yeni Kapı Mevlevîhanesi Şeyhi Seyyid Ebubekir Dede, oğlu Ali Nutkî'yi doğumundan hemen sonra, terbiye etmesi için halifesi ve manevî evlâdı Ahmed Dede'ye teslim eder.⁷ S. Sahîh Ahmed Dede bu görevi bir şeref kabul ederek Ali Nutkî'nin terbiye ve talimi için büyük gayret sarfetmiştir.

Ali Nutkî 14 yaşında iken babası Ebubekir Efendi'nin vefatı (h. 1189/m. 1775) ile Ebu Bekir b. Arif Çelebi tarafından Yeni Kapı Mevlevîhanesi'ne şeyh tayin edilir. Bu esnada S. Sahîh Ahmed Dede, bir taraftan dergâhın idaresi, derviş ve dedelerin terbiyesi ve tarikata girişleriyle uğraşırken, diğer taraftan da kendisine emanet edilen genç şeyhin talim ve terbiyesi ile uğraşmaya devam etmektedir.⁸

Daha sonra Ahmed Dede, kadirşinaslıkla bağdaşmayan bir üslûbla, hayatını talim ve terbiyesine adanmış olduğu amcazâdesi Ali Nutkî tarafından aşçıbaşısı olduğu Yeni Kapı Mevlevîhanesi'nden uzaklaştırılmıştır.⁹

Ve Ahmed Dede h.1229/m.1813 yılında 74 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁰

Mecmûatu't-Tevârihi'l-Mevlevîyye

Eserin cilt ebadı 33.5 X 21cm, yazı ebadı ise 21.7 X 14.7 cm. dir. Üstü bez kaplı yeni ciltle ciltlenmiş olup 194 sahifedir.¹¹ Eser siyah mürekkeple yazılmıştır. Dikkati çekmesi gereken yerler ve başlıklar için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Sahife kenarlarına yine kırmızı mürekkeple matlaplar düşülmüştür. Her sahifede 24 satır vardır.

Eser, Üsküdar Mevlevîhanesi Şeyhi Ahmed Remzi (ö. h. 1363/m. 1945) tara-

4 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatu't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 185.

5 Aynı eser, s. 188.

6 Aynı eser, ss. 189-191.

7 Mehmet Ziya, *Yeni Kapı Mevlevîhanesi*, Haz.: Y. Senemoğlu, İstanbul 1913, s. 158.

8 Aynı eser, s. 158.

9 Aynı eser, s. 159.

10 Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkâmı*, İstanbul 1963, s. 74.

11 Müstensih, sahifelere numara koyarken yanılarak 78'den 89'a atamıştır. Abdülbâki Gölpinarlı da bu yanlışlığı farkedemeyerek eseri 204 sahife olarak vermiştir. Bk. Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlâna Mîzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1972, c. III, s. 333.

findan istinsah edilmiştir. Ahmed Remzi'nin istinsah ettiği bu nüsha, müellifin oğlu ve Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Muhammed Kudretullah Efendi'ye (ö. h. 1295/m. 1878) aittir. Bu nüsha ve kendi istinsahı hakkında Ahmed Remzi şunları söylemektedir:

"Türkiye'de tekâyâ ve zevâyânın seddi ve turuk-i aliyenin lağvi, hicret-i nebeviyyenin 1344 salindedir. Ve 1341 sâl-i rûmisi, Eylûlün 4. gününe müsa-dîftir. Mezkur tarihten 10 sene sonra bu kitab-ı müstetabı, siyâdet-meâb, reşâ-det-nisâb, Hucetullah Muhammed Babâuddin Veled Çelebî hazretleri bu fa-kire iâre buyurmuşlar."¹²

"Bâlâdaki zabriyyeden anlaşıldığı vecible, mezkur kitabı, müellif-i ârifinin mabdûm-ı mükerremleri Galata Mevlevîhanesi Şeybi Muhammed Kudretullah Efendi merhum istinsah etmiş, yalnız sonuna tarih yazmamış ise de birkaç va-rak açık bıraktıktan sonra bir metnini aynen son sahifeye yazdığım silsile-na-mesi altına... (Bu kitabı, 1260 senesi Safer ayında el-Fakiru's-Seyyid Muham-med Kudretullah İbn Seyyid Ahmed el-Mevlevî yazdı. Allah günablarını bağış-lasın ve Seyyidü'l-Mürselîn hürmetine ayıplarını örtsün) ketebesini yazmıştır ki, müellifin nüshasından müellifzâde hattıyla yazılan "Mecmûatu't-Tevârî-hi'l-Mevlevîyye"yi 94 sene sonra bir de fakir istinsah etmiş oluyorum. Kudretul-lah Efendi merhumun hattı, kırma talîk, gayet güzel ve işlek bir yazıdır. Hatt-ı nâçiz-i fakîr ise, yazıdan başka her şeye benzer bir acûbedir. Ancak okuna-bilmek meziyyetini haizdir."¹³

Gerçekten Ahmed Remzi'nin yazısı çok güzel olmamakla birlikte rahatlıkla okunabilmektedir. Yazı türü rikadır. Eserin ilk sahifesine numara konmamış ve şöyle başlanmıştır:

إِنَّهُ مِنْ سَلِيمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ
كَعْبَهُ مَعْظَمَهُ دِهْ وَمَكَّةَ مَكْرَمَهُ دِهْ عَبْدُ مَنَافٍ أَوْغَلِي هَاشِمٌ مَرْحُومُكَ أَوْغَلِي كِهْ
عَبْدُ الْمَطْلَبِ جَنَابِي يَتَمَشُّ بِشْ يَاشُنْدَهْ اِيكُنْ أَوْغَلِي أَبُو طَالِبٍ جَنَابِي وَجُودَهْ كَلْدِي.

Eserin son kısmı ise şöyle bitmektedir:

...وَقَرْبَانَ نِيَازَ وَلَقَمَهْ مَطْبِخِ طَبِخِ أَوْلُنُوبِ وَدُرُوشَانَكِ جَمَلَسِي أَكْلِ اِيْلِيُوبِ...
صَاحِبِ نِيَازِكِ نِيَازِي قَبُولِ وَمِرَادِي خَيْرِ اِيْلَهْ حَاصِلِ قَدُومِي مَبَارَكِ بَخْتِي كَشَادَهْ
عَمْرِي أَفْزُونِ اِلَهْ سَنَهْ كَلْبَانَكِ حَضْرَتِ مَوْلَانَا كَشِيدَهْ قَلَنْدِي.

12 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûlatu't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye*, s. 192.

13 Aynı eser, s. 192-193.

Ahmed Remzi'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere elimizdeki bu nüsha, asıl müellif nüshasından müellifin oğlu tarafından istinsah edilmiştir. Yani Ahmed Remzi'nin istinsah ettiği bu nüsha ile orjinal nüsha arasında müellifin oğlu Muhammed Kudretullah Efendi'nin nüshası bulunmaktadır.

Eserin Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ne nasıl ulaştığını zamanın müze müdürü Mehmet Önder eserin ilk sahifesine yazdığı "Erbab-ı İlmin Dikkatine" isimli giriş yazısında şöyle anlatmaktadır:

"İşbu Mecmû'atü'l-Tevârîbi'l-Mevlevîyye, merhum Ahmed Remzi Dede hazretlerinin kerimleri tarafından Mevlâna Müzesi'ne hediye edilen kitaplar arasında zühur etmiştir."

Tarih: 28. 7. 1960; Kayıt No: 5446.

Eserin Kaynakları

Müellif, eserini yazarken istifade ettiği kaynakları eserin değişik sahifelerinde belirtmektedir:

1. Mevlâna (ö. h. 672/m. 1273)'nın şu eserleri:

- "Risâle-i Tıraşname"¹⁴
- "Risâle-i Manzum Âfâk ve Enfüs"¹⁵
- "Risâle-i Bülbülnâme"¹⁶
- "Meârif-i Avârîf"¹⁷

2. Şeyh Ahmed Eflâkî (ö. h. 745/m. 1344)'ye ait

"Meârifü'l-Kâşifin ve Menâkıbu'l-Ârifin"¹⁸

3. Abdurrahman Bistâmî'ye ait:

"Şemsü'l-Âfâk"¹⁹

4. Abdulvahhâb Hemedânî (ö. h. 535/m. 1546)'ye ait:

"Menâkıb-ı Sevâkıb"²⁰

14 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmû'a.*, s. 106. Abdülbâkî Gölpınarlı, bu eseri Mevlâna'ya isnad edilen eserler arasında kabul ederek, eserin Şâhidî'ye ait olduğunu iddia etmektedir. Bk. Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Felsefesi, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1985, s. 272.

15 S. Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 106. Abdülbâkî Gölpınarlı, bu eseri de Mevlâna'ya isnad edilen eserler arasında sayar ve bunun için de "Şâhidî'nin olması ihtimali vardır." ifadesini kullanır. Bk. Abdülbâkî Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 173.

16 S. Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 106. Bu eser, güvenilir kaynaklarda Mevlâna'ya ait olarak zikredilmez. Abdülbâkî Gölpınarlı, Feridüddin Attar'a ait "Bülbülnâme" isimli bir eseri Mevlâna Müzesi Kataloğu'nda (c. II, ss. 12-13) kaydetmektedir.

17 S. Sahîh Ahmed Dede, *aymı yer*. Bu eser de güvenilir kaynaklarda Mevlâna'ya ait olarak zikredilmez.

18 *Aynı eser*, s. 120.

19 *Aynı eser*, s. 132.

20 *Aynı eser*, s. 146.

5. Surûrî Mustafa Efendi (ö. h.969/m. 1561)'nin şu eserleri:

a. "Şerb-i Pend-i Attâr"²¹

b. "Şerb-i Mesnevi"²²

6. Şârih İsmail Rasûhî Dede (ö. h. 1050/m. 1640)'nin şu eserleri:

a. "Risâle-i Ayniyye"²³

b. "Risâle-i İnâbet-i Meşâyih"²⁴

c. "Risâle-i Maşerât"²⁵

7. Şeyh Mustafa Sakıb Dede (ö. h. 1147/m. 1734)'ye ait:

"Sefînetü'n-Nefîse"²⁶

Edebî Üslûb

S. Sahîh Ahmed Dede'nin gayet açık ve akıcı bir üslûbu vardır. Edebî sanatlardan uzak son derece sade bir dille olayları aktarmaktadır. Olayları tarihi sıralama içerisinde ele almakta ve tarih anlatımına uygun olarak "di"li geçmiş zaman kullanmaktadır.

S. Sahîh Ahmed Dede, zamanının ağdalı, Arapça ve Farça ağırlıklı Osmanlıca'sından uzak gayet sade, akıcı ve anlaşılır bir halk dili kullanmaktadır. Fakat, zaman zaman bu halk dili, kesik kesik ve devrik cümlelerle süslenmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki o, eseriyle elit bir zümreden öte sade halk kitlesini hedeflemiştir.

Cümle yapıları birbirine benzemektedir. Hemen hemen bir çok cümle ve terkipte aynı kalıp kullanılmıştır. Fakat bu tür benzerlikler bıkkınlık getirmemektedir; bilâkis okuyucuyu, Ahmed Dede'nin tatlı üslûbu içerisinde heyecanla sürüklemektedir. Bazı kelime ve terkipler çokça kullanılmasına rağmen, eser akıcılığından fazla bir şey kaybetmemiştir.

Ahmed Dede, bazan şiihlere yer vererek mensur metni süslemektedir. Bu şiihlerden bir kısmı kendisine aittir.

Olayları derinlemesine anlatmaz. Öncelikle hicrî takvime göre verir ve sonra bu senede geçen belli başlı olayları ana hatları ile anlatır. Ardışık olarak bütün seneler ve olaylardan bahsetmez. Bazen olayların arasına menkibeler serpiştirerek tasvirî bir anlatım ortaya koyar ve okuyucuyu manevî bir âleme taşır.

Yazar olayları bizzat yaşıyormuş gibi canlı anlatır. Böylece, sanki okuyucu da

21 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûlatu'l-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 150.

22 Aynı yer.

23 Aynı eser, s. 170.

24 Aynı yer.

25 Aynı yer.

26 Aynı eser, s. 183.

kendisini olayların içerisinde hisseder. Bazen olayların geçtiği yerleri, tarihleri, gününü ve hatta saatini vererek bu canlılığı güçlendirir.

Eserin Muhtevasının Özeti

S. Sahih Ahmed Dede eserine, Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebû Talib'in ve babası Abdullah'ın doğumu ile başlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumu anne ve babasının vefatı, çocukluk dönemi ve evliliği; peygamber oluşu, mirac ve şakk-ı kamer mucizeleri tarihî sırasıyla anlatılır. Hulefa-i Raşid'in doğumları, evlilikleri, ileri gelen sahabilerin İslâm'a girişleri ve bazı önemli olaylar yine sırasıyla aktarılır.

Hicretten sonraki olaylar anlatılırken, yazar yine önemli sahabilerin doğumlarını ve vefatlarını ele alır ve kendince önemli birkaç askerî ve sosyal olaya temas eder.²⁷

Yazar, hicretten önceki olayları anlatırken peygamberlikten önceki olaylar için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşını; peygamberlikten sonraki olaylar için de peygamberliğin verildiği seneyi tarih belirleyicisi olarak kullanır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonraki olaylar tamamen On iki İmam etrafında yoğunlaşır. Onların doğumları, imamete geçişleri, çocukları, şehadetleri ve bir kaç sosyal olaydan bahsedilir.

Ahmed Dede, bazen başlık koyarak bazı önemli şehirlerin²⁸ kuruluşlarını, kimin ve neden kurduğunu anlatır.

Şahısların doğum ve vefatlarını başlık olarak verir. Bazen şahıslar hakkında detaylı bilgi verir, bazen de çok kısa olarak temas eder.

On iki İmam ve onlarla ilgili olaylardan bahsederken, bazı önemli mutasavvıf²⁹ ve İslâm âlimlerinin³⁰ doğumu, evliliği, seyahati ve vefatını anlatır.

Bu esnada meşhur mutasavvıfların dervişlikleri, ilim tahsilleri, inâbetleri ve tarikattaki üslûbları, müridlerinin eğitim ve terbiyeleri, bazı menkibeleri, yaşadıkları şehirler, vefatlarından sonra hayatta kalan çocukları, türbeleri ve buldukları yerler hakkında bilgi verir.³¹

Yazar, h. 388/m. 998 tarihinden itibaren siyasî olaylara daha sık yer vermeye başlar. Gazneliler ile Harzemşahlar'dan bahseder, Selçuklular'ın ortaya çıkışları ve sultanların tahta geçişlerini anlatır.³²

H. 477/m. 1084 tarihinden h. 543/m. 1148 tarihine, kadar olaylar bu şekilde

27 S. Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatı'l-Tevaribi'l-Mevlevîyye*, s. 1-13.

28 Meselâ, Basra ve Kufe. Bk. *Aynı eser*, s. 14.

29 Meselâ, Beyâzîd Bistâmî, *Aynı eser*, s. 26; Abdülkadir Geylânî, *Aynı eser*, s. 30.

30 Meselâ, İmam Azam, *Aynı eser*, ss. 21-24; İmam Şâfiî, *Aynı eser*, ss. 25-29.

31 *Aynı eser*, s. 14-38.

32 *Aynı eser*, s. 39-51.

aktarılır. Bu tarihten itibaren anlatılanlar, Mevlâna'nın ailesi, doğumu, evlenişi, Konya'ya gelişleri ve seyahatleri etrafında yoğunlaşır. Ayrıca Sadreddin Konevî ve Şems-i Tebrîzî gibi ünlü zevât ile bunların ilmi mübahaselerinden bahsedilir.³³

Mevlâna'nın doğum tarihi olan h. 604/m. 1207 yılından itibaren olaylar, her yıl ele alınarak daha detaylı bilgiler verilir. Zaman zaman menkibelerle olaylar süslenir. Bu arada Cengiz Han'ın ortaya çıkışı, kendinin ve oğullarının İslâm dünyasında yaptığı tahribatlar anlatılır. Sahife 60'dan 105'e kadarki bölüm, hemen hemen Mevlâna ile ilgilidir.

Mevlâna'nın doğumu; babasına Sultanu'l-Ulema lakabının verilmesi; çeke-meyenlerin babasını Celâleddin Harzemşah'a şikayetleri ve bunun üzerine babasının Belh'den ayrılışı; konak konak Larende kasabası ve oradan Konya'ya varışı ve durduğu her yerde kendine bir halife tayini; Mevlâna'nın evlenişi; Altunaba Medresesi'nin inşası; babasının eserleri ve vefatı; Mevlâna'nın Kayseri'ye ve Şam'a gidişi, Şam'da Muhyiddin ibn Arabî ile mulâkâtı; bazı önemli şahısların Mevlâna'ya inâbeti; Osman Gazi'nin doğumu; Mevlâna'nın elbisesi, külâhı ve Mevlevî musikî âletlerinin tavsifi; Mesnevî'nin yazılışı; Mevlâna'nın mukâbele usûlü ve vefatı anlatılan belli başlı konulardır. Yazar, Mevlâna'dan sonra bütün müridlerin Hüsametdin Çelebî'ye inabet ettiklerini söylemektedir.³⁴

Bundan sonra, Mevlevîlikteki önemli şahsiyetlerin doğumu, inâbetleri veya şeyh oluşları ve azledilişleri, kerametleri, seyahatleri, yazdıkları eserler, evlilikleri; tekke ve Mevlevîhanelerin yapımı ve oralara şeyh tayini; şeyhlerin halifeleri, vefatları, vefatları için düşünülen tarihler ve yazılan şiirler; ilim tahsilleri ve ilmi mübahaseleri; siyasi şahsiyetlerin doğum, tahta çıkışı ve ölümleri; bazı fetihler ve Kâ'be'nin tamiri gibi olaylar anlatılır.³⁵

Yazar eserin sonuna doğru dedesi ve amcalarından bahseder. Babası ile dedesinin evliliğine ve ölümüne temas eder. H. 1155/m. 1742 tarihinden itibaren kendi hayatını anlatmaya başlar. Doğumu, Mevlevîlik'e girişi, evlenmesi ve oğlu Kudretullah Efendi'nin doğum ve Mevlevîlik'e intisabı ile eser son bulur.³⁶

Eserin Tarihî Açıdan Değeri

S. Sahîh Ahmed Dede, bu eseri Mevlevî tarikatı tarihine ışık tutması için yazmıştır. Bununla birlikte Mevlâna'nın soyunu Hz. Ebubekir'e dayandırdığı için ilk dönem İslâm tarihini de ele almıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dört halife dönemi, genel hatlarıyla ele alınarak ma'rûf ve meşhur şekilde anlatılmıştır. Ancak, eserde mevşuk tarih kitaplarında

33 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmû'atu't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye*, s. 52-60.

34 Aynı eser, s. 105.

35 Aynı eser, s. 106-178.

36 Aynı eser, s. 179-191.

bulunmayan bazı rivâyetlere de raslanmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir yaşında iken ayla konuşması ve Ebû Cehil'in bu olayı görmesi³⁷ ... gibi.

Eserde göze çarpan bir başka nokta ise, bazı meşhur olayların tasavvufî ve menkibevî bir nitelik kazandırılarak tarih kitaplarından farklı olarak anlatılmasıdır. Mesela, mirac-ı şerifden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kendi neslinden Mevlâna'nın geleceğini haber vermesi ... gibi.³⁸

Yazar, hemen hemen her olayın tarihini vermiştir. Hatta bazen olayın günü ve saatini de vermiştir. Bu üslûb, okuyucuyu biraz daha fazla olayın içerisine çekmekte ve olaya ilgisini artırmaktadır.

Eserdeki tarihî olaylar, bir tenkide tâbi tutulmamıştır. Yani değişik rivâyetler zikredilip bunlar arasından biri tercih edilerek anlatılanların doğruluğu ve yanlışlığı üzerinde durulmamıştır. Yazar, olayla ilgili benimsediği rivâyeti kendi üslûbu ile vermeyi tercih etmiştir.

Özellikle Mevlâna'nın hayatının anlatıldığı bölümde, menkibeler bolca aktarılmıştır. Bu menkibeler anlatılırken tasvirî bir üslûp kullanılarak bazen gereksiz detaylara girilmiştir. Ayrıca menkibeler hiçbir kritere de tâbi tutulmamıştır.

Eser bir tarih kitabından öte, tasavvuf biyografisi özelliğini taşımaktadır. Fakat kişilerin biyografisi verilirken hayatlarından kesitlere fazlaca yer verilmemiştir. Kişilerin doğum ve vefat tarihleri mutlaka verilmiştir. Yazar, eserinde zikrettiği şahısların hemen hemen hepsinin doğum ve ölüm tarihlerini kaydetmiştir.

Eserin Tasavvuf Tarihi Açısından Değeri

Eser, ilk dönem İslâm tarihinden bahsetmesine rağmen, anlatığı olayların muhtevası ve tarihî olayların genelde menkibevî bir tarzda anlatılması itibariyle tasavvuf tarihi açısından önem arz etmektedir.

Eser, kısa ve özlü bir Mevlevî tarikatı tarihidir. Mevlâna'dan önceki kısım genel bir tasavvuf tarihi tarzında olup, tasavvufun Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında ortaya çıktığı bir takım rivâyetlerle isbata çalışılmıştır. Bu rivayetlerin bazıları şunlardır:

Kuhistan'daki bir zatın Ebû Talib'e Hz. Ali (r.a.)'nin geleceğini ve evliyaullah-tan olacağını haber vermesi;³⁹

Hicret esnasında mağarada iken Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e "*esrâr-ı hilâfet-i tarik-i Nakşibendî*" (hafî zikir)nin verilmesi;⁴⁰

37 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatu'l-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 1.

38 Aynı eser, s. 8.

39 Aynı eser, s. 3.

40 Aynı eser, s. 8.

Mekke Fethi esnasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali (r.a.)'ye kelime-i tevhidi telkîn, esrâr-ı makam-ı hilâfeti tayin ve adâb-ı erkân-ı icrâ-ı tarikatı izin buyurması.⁴¹

Ahmed Dede, Mevlâna'nın Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in neslinden geldiğini söyleyerek⁴² Mevlevî tarikatının köklerini ilk asra kadar götürmektedir. Yazar, Hz. Ali (r.a.)'den sonra Hasan Basrî ile devam eden tarikat silsilesini anlatırken On iki İmam'dan da bahseder ve bunları şehid eden siyasî otoriteler için, klâsik Ehl-i Sünnet geleneğinden farklı olarak "lâîn" sıfatını kullanmaktan çekinmez.⁴³ Bu noktada yazarın yaklaşımı, Şîfî doktrini ile paralellik arz etmektedir.

S. Sahîh Ahmed Dede, Mevlâna'nın hayatını anlatırken, kuru biyografik bilgilerden öte tasavvuf ve sosyal içerikli olaylardan bahsetmeye başlar. Bu bölümde tasavvuf tarihi açısından bazı olaylar göze çarpmaktadır:

İlk dergâh olarak Ahmed Yesevî'nin Dergâh'ından bahsedilir. Bu şahsın Bağdat'a gelmesi ve başına tâc, sırtına hırka giydirilmesi, altına post-ı seccade, kucasına deriden yapılmış yeşil bir sofra, önüne parlak bir kandil ve yeşil bir alemin verilmesi,⁴⁴ o zamanın tasavvuf ve tekke geleneklerine ışık tutmaktadır.

Eserin kaydettiğine göre, tarikat şeyhlerinin ilk ikamet ettikleri yer Bağdat'tır. Daha sonra Ahmed Yesevî, Şeyh Muhammed Zeccâc'dan icazet alarak Yesi bölgesine gider.⁴⁵ Şeyh Ali Ebu'l-Hasan Harkânî de Ahmed Yesevî'den icazet alarak Harkân bölgesine gider.⁴⁶ Böylece tarikat, yavaş yavaş Bağdat'ın dışına yayılmaya başlar.

Şeyhler değişik bölgelere dağılmışlardır; fakat birbirleriyle irtibatlarını koparmazlar. Zaman zaman birbirlerini ziyaret ederek hayır dualarını alırlar.⁴⁷ Dervişler de buldukları çevrede sözü dinlenen nüfuzlu insanlardır. İşlenen bir hata karşısında sessiz kalmazlar, hemen hata sahibini ikaz ederler.⁴⁸

Mevlâna'nın hayatının anlatıldığı bölümde, bolca menkıbe ve keramet zikredilir.⁴⁹ Bunlardan Mevlâna'nın altı yaşında iken göğe çıkması, dikkate şayandır.⁵⁰

Eserde geçen Mevlevîlik âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgilerden -günümüz Türkçesi'yle- birkaç örnek sunmak istiyoruz. S. Sahîh Ahmed Dede "Mevlâna ile Şemseddîn-i Tebrizî arasındaki halvet hakkında şu bilgileri vermektedir:⁵¹

41 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmû'atü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 12.

42 Aynı eser, s. 8.

43 Aynı eser, ss. 23, 31.

44 Aynı eser, s. 36.

45 Aynı yer.

46 Aynı eser, s. 38.

47 Aynı eser, s. 54.

48 Aynı eser, s. 50.

49 Aynı eser, ss. 89, 90, 94, 96.

50 Aynı eser, s. 64.

51 Aynı eser, s. 101.

"Mevlâna Medresesi'nin bir hüccresinde Şeyh Mubammed Şemseddîn-i Tebrizî, Hz. Mevlâna ile halvete girdi. Kapıyı kapatarak dışarıdakilerle ilişkilerini kestiler; bu esnada Sultan Veled onlara hizmet etti. Tam altı ay aralıksız Hz. Mevlâna ve Şeyh Mubammed Şemseddîn-i Tebrizî halvette kaldılar; Sultan Veled de halvetbane kapısında bekledi ve onların herhangi bir şey yeyip içtiklerini ve kazâ-i hacette bulduklarını görmedi. Ayrıca hiçbir ses ve hareket de duymadı. Tam altı ay bitti ve Recep ayının ilk günlerinde halvetten çıktılar."

Mevlevîlik'te önemli bir yeri olan "mukâbele" ise şöyle anlatılmaktadır:⁵²

"Hazret-i Mevlâna 65 yaşında iken bir gün ashab ve ahbabıyla beraber merhum Emir Celaleddîn-i Karatayî'ye ait medresenin önünden geçiyordu. Âniden durdu ve medreseye yöneldi. Vakit ezan vakti idi. Önce ezan okundu; ardından önce yârân sonra da Hazret-i Mevlâna medreseye girdiler. Karşılıklı selâmlaştıktan sonra namaza duruldu. Namazdan sonra aşır okundu, hadis dersi yapıldı ve Mesnevî takrir edildi. Bunlar bitince tekrar aşır okundu. Sonra tesbih halkası oluşturularak İsm-i Celâl çekildi. Ardından tekrar aşır okunup gülbang-ı Muhammedî çekildikten sonra na't-ı Rasûl okundu. Sonra ney üflenip kudûm çalındı. Mevlâna ve dostlar ayağa kalkarak, Sultanu'l-Ulema Mubammed Babauddîn Veled'in Kâ'be'de yaptığı gibi medresenin etrafında üç defa yürüdüler. Hep birlikte üç kez devr-i Veledî yaptıkları sonra üç fasılayla, her fasıladaki selâm verilir gibi baş kesilerek sema ettiler. En sonunda yine aşır okundu; herkes oturarak dinledi. Sonra kalkıp bayramlaşır gibi musafabalaştılar. Hayır sahibine dua ederek töreni bitirdiler."

S. Sahih Ahmed Dede, Mevlâna'nın "o vakit mübarek başına âlî külah, duhânî destâr ve arkalarına önü bütün siyah tennûre" giydiğini, musiki aleti olarak da "ney, kudûm, def, zil ve rebâb"ın kullanıldığını belirtmektedir.⁵³

Halvet, mukâbele, Mevlâna'nın giysisi ve Mevlevî musiki âletleri hakkında verilen bu bilgiler, o zamanın Mevlevî geleneğini yansıtmaları açısından son derece önemli ve dikkat çekicidir.

Eserde Mevlevîhane tarihi açısından da önemli bilgiler verilmektedir:

Edirne Muradiye Mevlevîhanesi,⁵⁴ İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi,⁵⁵ Kıbrıs Mevlevîhanesi,⁵⁶ Gelibolu Mevlevîhanesi,⁵⁷ Ankara Mevlevîhanesi⁵⁸ ve Peşe Mevlevîhanesi'nin⁵⁹ kuruluşları ile bunların şeyhlerinden bahsedilmektedir.

52 S. Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatu't-Tevâribi'l-Mevlevîyye*, s. 87.

53 Aynı eser, ss. 85-86.

54 Aynı eser, s. 132.

55 Aynı eser, s. 155.

56 Aynı eser, s. 159.

57 Aynı eser, s. 164.

58 Aynı eser, s. 166.

59 Aynı eser, s. 173.

Eserde dikkat çeken bir başka nokta, yazarın meşhur ve ma'rûf olmayan bazı eserleri Mevlâna'ya ait göstermesidir. Bu eserler şunlardır: "Makâlât-ı Şems", "Tecelliyât", "Tersilât", "Mevâiz", "Meârif-i Mevlâna", "Rubâtiyyât", "Risâle-i Âfâk ve Enfüs", "Risâle-i Tiraşnâme", "Risâle-i Manzum Âfâk ve Enfüs", "Risâle-i Bülbülânâme" ve "Meârif-i Avârif."⁶⁰ Ahmed Dede, birçok yerde tasavvufi muhtevalı eserler, bu eserlerin müellifleri ve bazen eserlerin muhtevaları hakkında bilgi vermektedir. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

Şeyh Ahmed Eflâkî'ye ait "Menâkıbu'l-Ârifin"⁶¹

Abdurrahman Bistamî'ye ait "Şemsü'l-Âfâk"⁶²

Şâhidî İbrahim Efendiye ait "Gülşen-i Tevbid"⁶³

Verilen bu bilgiler, tasavvuf bibliyografyası için önemli ve kıymetli bilgilerdir.

Ahmed Dede'nin verdiği bilgilere göre, Mevlâna sadece Anadolu'daki Müslüman halkın tasavvufi talim ve terbiyesi ile uğraşmamıştır. O, aynı zamanda Bizans'dan ve diğer ülkelerden kendisini ziyarete gelen Yahudi ve Hıristiyan şahıslar, keşişler ve alimlere dini tebliğ etmiş, onlar da İslâm'ı kabul ederek Mevlâna'nın terbiyesine girmişlerdir.⁶⁴

Yazarın Siyasî Olaylara Teması

Yazar, eserinde siyasî olayları, yöneticilerin tasavvufu iyi veya kötü ilişkilerine bağlı olarak ele almaktadır. Tasavvufu siyasî şahsiyetler arasındaki ilişkilerin sıcak olduğu dönemlerde yazarın bu şahsiyetlerin doğumlarından, çocuklarından, tahta çıkışlarından ve ölümlerinden bahsettiği görülmektedir.

Ahmed Dede'nin tahta çıkışından bahsettiği ilk sultan, Abbâsî Halifesi Harun Reşid'dir.⁶⁵ Bu halifeyi, bir mutasavvıf olan kardeşi Behlül Dâne'den dolayı veya On iki İmam'dan biri olan İmam Musa Kâzım'ın Harun Reşid'in hapisanesinde ölmesinden dolayı zikretmiş olabilir.

Daha sonra Gazneliler, Harzemşahlar, Selçuklular ve Osmanlıları ele alarak sultanların tahta çıkış ve ölüm tarihlerini verir. Siyasî olayları tasavvufî olaylarla içiçe anlatır.

Harzemşah hanedanı, Mevlevîlik açısından önem arz etmektedir. Zira Mevlâna'nın babaannesi Melike-i Cihan Ümmetullah Hatun bu hanedana mensuptur. Annesi Mümine Sultan da, Harzemşah Sultanı Rukneddin Muhammed Ferhunde Şah'ın kızıdır. Fakat bu akrabalığa rağmen, Harzemşah hanedanına kitapta fazla

60 S. Sahih Ahmed Dede, *Mecmûlatu'l-Tevarîhi'l-Mevleviyye*, ss. 105-106.

61 Aynı eser, s. 116.

62 Aynı eser, s. 132.

63 Aynı eser, s. 145.

64 Aynı eser, ss. 89-90.

65 Aynı eser, s. 26.

yer verilmez. Bunun sebebi ise daha küçük yaşta iken Mevlâna'nın babasıyla birlikte bu hanedanın topraklarını terketmiş olmasıdır.

Şeyhlerle siyasî otoriteler arasındaki ilişkiler zaman zaman yön değiştirmiştir. Bazen sultanlar, vezirler şeyhlere inabet ederek onların müridleri olmuştur. Sultan Mahmud Han Gaznevî'nin Şeyh Ebû'l-Hasan Harkânî'yi ziyaret ederek irşad olması;⁶⁶ Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Sultanu'l-Ulemâ'ya mürid olması ve Sultan İzzeddin Keykavus'un Mevlâna'ya mürid olması⁶⁷ bu konuda en çarpıcı örneklerdir.

Şeyhler, yöneticiler üzerindeki bu otoritelerini bazen halkın yararına bir takım taleplerde bulunarak da kullanmışlardır.⁶⁸

İdareciler, şeyhlerle olan ilişkilerini, askerî alanda başarı sağlamak için onların ruhaniyetinden himmet istemeye kadar götürmüşlerdir. Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Harzem askeri karşısında Sultanu'l-Ulemâ'nın ruhaniyetinden himmet istemesi,⁶⁹ şeyhlerin yöneticiler üzerinde gerçekten büyük bir manevî etkilerinin olduğunu göstermektedir. Bu manevî ilişkiler, bazen şeyhleri manevî baba edinmek şeklinde de olmuştur.⁷⁰

Özellikle Selçuklu Sultanları Mevlevî tarikatına önem vermişler, saraylarında Mesnevî-i Şerif okutmuşlar ve Mevlevî ayini icra ettirmişlerdir.⁷¹

Şeyhlerle yöneticiler arasında ilişkiler, bazen de yöneticilerin şeyhler ve tekeler üzerinde etkin ve yönlendirici olmaları tarzında olmuştur. Sultanların Mevlevîhanelere şeyh tayininde etkin rol oynadıkları görülür.⁷² Hatta bazen hatt-ı hümayunla bazı Mevlevîhanelere şeyh tayin etmişlerdir. Sultanların aynı zamanda, Konya Dergâhı şeyhlerinin tayin ve azline de müdahaleleri olmuştur.⁷³

Sultanların Mevlâna'nın eşsiz eseri Mesnevî'ye karşı ilgileri büyüktür. Bu eserin tercemesi ve şerhi için bazı ilim adamlarının sultanlar tarafından görevlendirildiğini yazar kaydetmektedir.⁷⁴

Yöneticiler ve Mevlevîler arasındaki ilişkilerin zaman zaman çok olumsuz bir noktaya geldiği de olmuştur. Çekemeyen kimselerin kıskırtması ile Sultan IV. Murad'ın Mevlevî ayinini ve semasını yasaklaması buna çarpıcı bir örnektir.⁷⁵

Mevlevîhanelere şeyh tayinine sadece siyasî otoriteler değil, aynı zamanda

66 S. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûiatu'l-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 39.

67 Aynı eser, s. 89.

68 Aynı eser, s. 100.

69 Aynı eser, s. 75.

70 Aynı eser, s. 90.

71 Aynı eser, ss. 165-185.

72 Aynı eser, s. 133-168.

73 Aynı eser, ss. 169-179.

74 Aynı eser, s. 153.

75 Aynı eser, s. 174.

dönemin dinî otoritesi olan şeyhülislâmlar da karışmıştır.⁷⁶

Değişik açılardan tanıtmaya çalıştığımız bu yazma eser, özellikle Mevlevîlik tarihi açısından önemli bilgiler içermektedir. Menkıbelerle süslenmiş ilk dönem tarihi ile ilgili bilgiler de, o dönemin kültür ve sosyal yapısını bize aktarması açısından önem arz etmektedir.

*"Sana Ahmed mi Muhammed mi muhabbet mi diyem
Yoksa mahbûb-i Hüdâ şab-ı melâhat mı diyem?.."*

Karabağlı Derviş Nigârî